

אוריינטציה מוסרית של יועצים חינוכיים – מחמד האיידאליזם ומחמד הרלטיביזם

רבקה לזובסקי

תקציר

ההתמודדות עם דילמות אתיות בעבודתם של יועצים חינוכיים סבוכה ומורכבת וכרוכה בלבטים משמעותיים בנוגע לקבלת ההחלטה הנכונה. בתהליך זה יועצים חינוכיים יכולים להיעזר במקורות מידע והדרכה מגוונים, אך עם זאת עליהם לעסוק באורח מתמיד בהבהרת ערכיהם האישיים והאוריינטציה המוסרית שלהם. מטרת המחקר הנוכחי הייתה לזהות ולאפיין את האוריינטציה המוסרית של יועצים חינוכיים. במחקר השתתפו 195 יועצים מכל הארץ. בדיקת האוריינטציה המוסרית נעשתה באמצעות שאלון עמדות אתיות (Ethics Position Questionnaire) של פורסיית (Forsyth, 1980, 1993). נמצאה הסכמה רבה יותר לגבי האוריינטציה האיידאליסטית (המניחה שתוצאות טובות יכולות להיות מושגות תמיד בעזרת המעשה "הנכון" והיצמדות לכללי מוסר אוניברסליים) מאשר לגבי האוריינטציה הרלטיביסטית (המתייחסת לכל החלטה מוסרית כהחלטה ספציפית לבעיה המסוימת). מיון הנבדקים לטקסונומיה של ארבעה טיפוסים בעזרת הצלבת הממד האיידאליסטי והרלטיביסטי מראה שרוב היועצים (73.1%) שייכים לטיפוס האבסולוטיסטי (גבוה באידיאליזם וברלטיביזם), כחמישית (21.8%) משתייכים לטיפוס המצבי (גבוה באידיאליזם ונמוך ברלטיביזם), מעטים בלבד (4.7%) לטיפוס האקספסיוניסטי (הנמוך בשני הממדים) ונבדק אחד שייך לטיפוס הסובייקטיביסטי (נמוך באידיאליזם וגבוה ברלטיביזם). נמצאו הבדלים מובהקים בדירוג הממוצע של הסולם האיידאליסטי והרלטיביסטי על פי דרג החינוך, מגזר החינוך ושעות עבודה בהוראה. הדיון מתייחס להשלכות של ממצאים אלה על הפרקטיקה ועל ההכשרה של יועצים חינוכיים.

מילות מפתח: אוריינטציה מוסרית, יועצים חינוכיים, איידאליזם, רלטיביזם, קבלת החלטות אתיות-מקצועיות, טקסונומיה של אוריינטציות מוסריות.

מבוא

יועצים חינוכיים נתקלים בדילמות מקצועיות רבות ומורכבות במהלך עבודתם. דילמה מוגדרת כ"מצב שבו היועץ נכנס לקונפליקט בנוגע לקבלת החלטה הולמת" (Davis & Mickelson, 2003, p.37). הדילמות האתיות מתעוררות "כאשר נוצר מצב שאיש מקצוע צריך לבחור בין ערכים מתנגשים זה בזה, או כאשר עקרונות אתיים

שבו פועלים יועצים חינוכיים קיימים חוקים העוסקים בדילמות השונות העולות בעבודתם של יועצים חינוכיים. גם כאשר קיימים חוקים, לא תמיד ברור כיצד ליישם, או שהחוקים לא עקיבים. כך לדוגמה, בארצות הברית יש הבדלים ניכרים בין המדינות בנוגע לחוק המתיר הפרת סודיות מקצועית, יש הבדלים בין אזורים שונים באותה מדינה, ואפילו בין בתי ספר שונים, ובין שכבות גיל שונות בתוך אותו בית ספר. וכן, יש הנהלות בתי ספר הקובעות באופן עצמאי תקנות מפורשות לעניין הפרת הסודיות. אך גם במקרים אלה קיימת אמביוולנטיות גדולה למדי של היועצים החינוכיים בנוגע ליישום התקנות. יתרה מזאת, עבודות מחקריות מצביעות על כך שהיכרות עם החוקים (בנושא התעללות בילדים, למשל) אינה מנבאת בהכרח את מילוי החוק (Crenshaw, Lichtenberg & Bartell, 1993; Lawrence & Kurpius, 2000). לעתים אף קיימות סתירות בין הדרישות החוקיות לבין הדרישות האתיות-מקצועיות (Mitchell, Disque & Robertson, 2002), עובדה המגבירה את עומק הדילמה, מה עוד שמערכת יחסי הגומלין בין כללי אתיקה מקצועית לבין כללי חוק היא סבוכה ומורכבת (להרחבה בנושא זה ראו וסרשטיין-פסברג, 2004; כשר, 2004). השונות, העמימות ואי העקיבות שעולים מדברים אלה מקשים על קבלת ההחלטה.

קשיים אחרים נוגעים להיכרות עם החוקים, הבנתם ויישומם. בישראל, למשל, קיימים חוקים ותקנות, כגון: חוק יסוד האדם וחירותו, חוק הגנת הפרטיות, חוק סודיות רפואית וחוק הגנה על קטינים וחסרי ישע. כמו כן קיימים חוקי המדינה האזרחיים והפליליים האוסרים מגוון רחב של מעשים, כמו: פגיעה בנפש או ברכוש של אדם, תקיפה, אונס, גנבה, קבלת דבר במרמה ועוד (ראו פירוט אצל וסרשטיין-פסברג, 2004). על היועצים החינוכיים לציית לחוקים אלה בדומה לכל שאר אזרחי המדינה. לצדם, חוזרי מנכ"ל של משרד החינוך מנחים את היועצים החינוכיים בנוגע לנוהלי ההתנהגות במקרים שונים, כמו למשל: אירוע אלימות, פגיעה מינית, תלמידים אבדניים, היריון בלתי מתוכנן של נערות, שימוש לרעה בסמים, תלמידים נשאי או חולי איידס, הפרעות אכילה (משרד החינוך והתרבות, תשס"א). אך לא כל היועצים בקיאים בכל החוקים והנהלים הקיימים אשר רלוונטיים לעבודתם; וגם כאשר הם מכירים אותם, יועצים רבים מתקשים למצוא את דרכם בסבך החוקי והנוהלי, כיוון שהדברים לא תמיד ברורים וחד-משמעיים. ככל שהמקרים ייחודיים ומורכבים יותר, גם פירושי החוקים, התקנות והנהלים מרובים יותר ולעתים גם בעייתיים יותר.

מן האמור לעיל עולה שלמעשה, בכל פעם שמופעל שיקול דעת מקצועי יש פוטנציאל להופעתה של דילמה אתית; ואכן, עבודה אתית מוגדרת כ"עשייה מקצועית מתוך מחשבה ומתוך מודעות לקיומן של דילמות אתיות ברוב המצבים האנושיים" (שפיר, אכמון ווייל, 2004). מדובר בתהליך סבוך ומורכב, מאחר שלחלק ניכר מן הדילמות האתיות בייעוץ חינוכי אין תשובות פשוטות. כאן המקום להבחין בין אתיקה כתורת מוסר לבין אתיקה מקצועית שמתארת אורחות התנהגות ראויות והמוגדרת כ"תפיסה סדורה של האידיאל המעשי של ההתנהגות, במסגרת מקצועית,

שונים מתנגשים אלה באלה, או כאשר מימוש זכויותיו של אדם אחד עשוי לפגוע בזכויותיו של אדם אחר" (אכמון, 2004, עמ' 146). ביעוץ חינוכי ובמקצועות מסייעים אחרים יש להחלטה המעשית המקצועית ממדים אתיים ברורים (וייל, 2004; כהן-ג'ור, 1998).

ההתמודדות עם דילמות אתיות מעוררת אצל יועצים חינוכיים לבטים רבים ומשמעותיים, מאחר שלעבודתם יש זיקה לחלק מהבעיות הקשות ביותר בחברתנו (כגון: אלימות, סמים ואלכוהול, התנהגות אבדנית ועוד). על היועצים החינוכיים לעסוק בסוגיות מקצועיות, כגון: שמירה על סודיות, שימוש ברשומות ייעוציות, תהליכי הפניה נאותים, קיום יחסים המבוססים על אמון עם נועצים בעלי התנהגויות אנטי-חברתיות וסוגיות רבות נוספות (Glossoff & Pate, 2003).

נוסף על כך, המגוון הרחב של תפקידי היועצים חינוכיים מחייב עבודה עם נועצים רבים ובעלי עניין שונים (תלמידים, הורים, הנהלה, מורים, בעלי מקצועות מסייעים אחרים וגורמים שונים בקהילה), מה שמביא תכופות לכך שמופעלים עליהם לחצים מכיוונים שונים. לעתים עליהם להתמודד עם מצבים שבהם ההחלטה המקצועית נוגדת באופן ישיר את רצונותיהם של אחרים או את המערכת החוקית, הדורשת שפעילויות מסוימות תדווחנה להורים, למשטרה או ליחידות של שירותים חברתיים אחרים, ויוצרת בכך דילמה אתית. העובדה שהיועצים החינוכיים הם אנשי מקצוע מסייעים שזירת פעולתם העיקרית היא בית הספר ושנועציהם הראשוניים והעיקריים הם תלמידים וקטינים (ילדים ובני נוער), מגבירה עוד יותר את רמת המורכבות המקצועית ונגזרותיה האתיות; לעתים היועצים עלולים להיקלע לקונפליקט של נאמנויות כפולות, קונפליקט הנושא אופי של דילמה אתית, בשל הכורח לאזן בין המחויבויות האתיות והחוקיות לשמור על האינטרסים של התלמידים, הוריהם והמערכות החינוכיות. במטרה להמחיש קונפליקט מסוג זה, וייל (2004) מביא דוגמאות של דילמות אתיות הנוגעות לשמירת הסודיות בבית הספר, ושל לחצים מוסדיים ומערכתיים כבדים המופעלים לעתים על היועצים החינוכיים, בעוד עליהם לשקול היטב כיצד לנהוג לנוכח מה שהם תופסים כ"טובת הילד". רוב היועצים החינוכיים צריכים להתמודד יום יום עם שאלות אתיות-מקצועיות והחלטות קשות.

הסטנדרטים האתיים של האגודות המקצועיות של היועצים החינוכיים מנסים לתת הדרכה והכוונה ליועצים (ראו למשל אגודת היועצים החינוכיים בישראל, 2001, American Counseling Association [ACA], 2005; American School Counselor Association [ASCA], 1998), אם כי קוד של אתיקה מקצועית אינו יכול לספק באופן מלא את כל התשובות לדילמות האתיות העולות במהלך עבודתם של היועצים (Cottone & Claus, 2000; Tarvydas, 1998). למעשה, הקוד האתי מתווה עקרונות מנחים וכללים להתנהגות אתית-מקצועית, אך לא תמיד קל לתרגם כללים אלה ליישום במצבים ספציפיים. הדבר נכון גם לגבי חוקים. ראשית, לא בכל מקום

פורסיית הציע ליצור טקסונומיה של אוריינטציות מוסריות. טקסונומיה זו מבוססת על הצלבה של ממד האידיאליזם וממד הרלטיביזם ומניבה טיפולוגיה של אנשים על פי ארבע אוריינטציות מוסריות רחבות, המוצגות להלן בלוח 1.

לוח 1. טקסונומיה של אוריינטציות מוסריות על פי פורסיית (Forsyth, 1980, 1993)

ממד הרלטיביזם		
ממד האידיאליזם	גבוה	נמוך
גבוה	מצבי – situationist	אבסולוטיסט – absolutist
נמוך	סובייקטיביסט – subjectivist	אקספסיוניסט – exceptionist

ארבעת הטיפוסים המוצגים בטקסונומיה של אוריינטציות מוסריות מתוארים כנושאים את המאפיינים הבאים:

מצביים – high high situationists – גבוהים באידאליזם וברלטיביזם) – אנשים בעלי אוריינטציה זו מצדדים בניתוח אישי של כל מעשה בכל מצב; למעשה הם רלטיביסטים יותר מאשר אידאליסטים, מאחר שלצד האידיאליזם הם לא מתייחסים לכללי מוסר אוניברסליים כאל כללים מוחלטים. הם סבורים שעל בני אדם לחתור להשיג את התוצאות האפשריות הטובות ביותר. אך בעיניהם כללי מוסר אוניברסליים לא ניתנים ליישום בכל המצבים. השקפה זו מכונה "מצבית", כי הדוגלים בה מציעים בחינה מדוקדקת של המצב והקשרו כדי להגיע להערכה אתית ולהחלטה הולמת.

אבסולוטיסטים – high low absolutists – גבוהים באידאליזם ונמוכים ברלטיביזם) – אנשים המתאפיינים באוריינטציה זו מניחים שניתן להגיע לתוצאות הטובות ביותר על ידי היצמדות מתמדת לכללי מוסר אוניברסליים. הם בעד פעולות המקדמות ככל האפשר תוצאות חיוביות, אך בשונה מהמצביים הם אינם רלטיביסטיים. הם סבורים שכללי המוסר המוחלטים הם חשובים ביותר ושיש לשמור עליהם בכל תנאי.

סובייקטיביסטים – low high subjectivists – נמוכים באידאליזם וגבוהים ברלטיביזם). ההחלטות של אנשים בעלי אוריינטציה זו נשענות על תפיסות וערכים אישיים יותר מאשר על כללי מוסר אוניברסליים. הם רלטיביסטים יותר ואידאליסטים פחות בנוגע לאפשרות להשיג יעדים הומניטריים. אוריינטציה זו מכונה "סובייקטיביזם", כי המצדדים בה מתארים את החלטותיהם המוסריות כשיפוטיות אישיים וסובייקטיביים שלא יכולים להיערך על בסיס של מידע "אובייקטיבי" יותר, כגון כללי מוסר אוניברסליים או המידה שבה פעולה מזיקה לאחרים.

שהיא מסגרת מוגדרת של פעילות אנושית מיוחדת" (כשר, 2004, עמ' 15). ברם אין האתיקה המקצועית יכולה להתקיים בחלל ריק או כ"שלים העומד בפני עצמו, אלא כביטוי של תורת המוסר האנושית בכלל, כאשר ההתייחסויות הספציפיות באות לפרט מצוות עשה הנגזרות מעקרונותיה" (כהן-גיור, 1998, עמ' 76).

בשל הקשיים הכרוכים בהתמודדות עם דילמות אתיות, חוזרים ועולים הקולות בקרב אנשי המקצוע, הממליצים על פנייה למקורות הדרכה ותמיכה מקצועיים (כגון: אגודות מקצועיות, הקוד האתי, עמיתים, מדריכים ויועצים בכירים, מרצים באקדמיה, ספרות מקצועית), על הגברת המחקר בתחום (לזובסקי, 2003; Cottone & Claus, 2000) ובעיקר, על קיום תהליך מתמיד של **הבהרת הערכים האישיים והאוריינטציה המוסרית של כל היועץ** (Kackzmarek 2000; Welfel, 2002). מטרתו של תהליך זה היא להגביר את מודעותם של היועצים למעורבות של הערכים האישיים והאוריינטציה המוסרית שלהם בקבלת החלטות אתיות מקצועיות, ובכך לשפר את הרגישות האתית ואת היכולת המקצועית שלהם להפעיל שיקול דעת נאור וזהיר במצבים של דילמות אתיות (כהן-גיור, 1998; Isaacs & Stone, 2003).

מאמר זה מתמקד בבחינה אמפירית של האוריינטציה המוסרית של יועצים חינוכיים על פי תפיסתם. הממצאים שיוצגו במאמר זה מבוססים על מחקר ארצי מקיף, אשר בחן היבטים אתיים בהתנהגותם של יועצים חינוכיים.

טקסונומיה של אוריינטציות מוסריות

ההנחה היא שכאשר בני אדם ניצבים מול קבלת החלטה בעלת אופי אתי-מקצועי, הם מבססים את החלטתם על המערכת הערכית והמוסר האישי שלהם (כהן-גיור, 1998; Kackzmarek, 2000). מכאן, שבבואנו לבחון שיפטים אתיים-מקצועיים, יש להתייחס להבדלים האישיים בין בני אדם בכל הנוגע לאוריינטציה המוסרית שלהם. עוד בשנות השבעים הציג פורסיית (Forsyth, 1978) הוכחות אמפיריות, שהצביעו על כך שלאוריינטציה המוסרית של בני אדם יש השפעה על עמדותיהם המקצועיות, ובמיוחד במקצועות הייעוציים והטיפוליים.

בהמשך, פיתח פורסיית (Forsyth, 1980) מודל המתאר הבדלים אישיים באוריינטציה מוסרית. מודל זה מניח שניתן להמשיג הבדלים אלה ולתארם בעזרת שני ממדים בסיסיים הנמצאים מאחורי כל שיפוט מוסרי: **ממד האיזאליות** וממד **הרלטיביזם**. ממד האיזאליות משקף את המידה שבה אדם סבור שכללי המוסר הם אוניברסליים ומוחלטים (כגון "אל תרצח"), ושתוצאות טובות יכולות להיות מושגות תמיד בעזרת המעשה "הנכון". בתשתית ההשקפה האיזאליסטית קיימות דאגה בסיסית לרווחתם של אחרים והאמונה שיש תמיד להימנע מלגרום נזק לאחרים. לעומת זאת, ממד הרלטיביזם משקף את המידה שבה אדם מסייג את כללי המוסר האוניברסליים ומתייחס לכל החלטה מוסרית כהחלטה ספציפית לבעיה מסוימת. הרלטיביסטים מקבלים את העובדה שלעתים, במטרה לקדם דבר טוב, ייגרם נזק לאחר.

נראה שהטיפולוגיה של פורסיית מתארת בצורה הולמת את השונות בחשיבה מוסרית שהוצגה על ידי פילוסופים, ומכאן שהיא עשויה לתאר גם את האוריינטציות המוסריות של פילוסופים "נאיבים" שחייבים למצוא תשובות לשאלות מוסריות ואתיות-מקצועיות יום יומיות, כמו יועצים חינוכיים ואנשי מקצועות מסייעים ומקצועות שירות חברתי אחרים. נוסף על כך, נמצאו גם הוכחות אמפיריות התומכות בשיטת המיון המבוססת על ממדי האידיאליזם והרלטיביזם ובטיפולוגיה של ארבע האוריינטציות המוסריות המוצעות (Forsyth, 1992, 1993; Forsyth & Nye, 1990; Singhapakdi & Vitell, 1990; Ziegenfuss, 1994; Ziegenfuss & Singhapakdi, 2001). ההלימה עם זרמים פילוסופיים והתמיכה המתגלה במחקרים אמפיריים מחזקות את תוקפה של הטקסונומיה המוצעת על ידי פורסיית.

עקרונות מוסריים בעבודתם של יועצים חינוכיים

עיון בספרות המקצועית הייעוצית מצביע על קיומן של עבודות המציגות מודלים לקבלת החלטות אתיות – הן מודלים המבוססים על תשתית תאורטית-פילוסופית (ראו למשל: Beauchamp & Childress, 1979, 1994; Betan, 1997; Chang, 1994; Corey, Corey, & Callanan, 1998; Cottone, 2001; Hare, 1991; Forester-Miller & Davis, 1996; Sileo & לדוגמה) והן מודלים המבוססים על הפרקטיקה (לדוגמה Sileo & Kopala, 1993). בשנת 1984 פרסמה קיטשנר (Kitchener, 1984) עבודה הנחשבת לאבן יסוד בתחום קבלת החלטות אתיות בייעוץ ובמקצועות המסייעים בכלל. קיטשנר הציגה מודל המשלב את עבודתם של בושם וציילדרס (Beauchamp & Childress, 1979, 1994) על עקרונות הליבה המוסריים (לאמור: כיבוד האוטונומיה של הנועץ, עשיית הטוב [beneficence], הימנעות מגרימת נזק [nonmaleficence] לנועץ, זכות הנועץ לצדק ולנאמנותו של היועץ) עם עבודתו של הר (Hare, 1991) על רמות החשיבה המוסרית (חשיבה אינטואיטיבית וחשיבה ביקורתית). מאז פורסמו עבודות רבות, אשר נסקרו בהרחבה אצל קוטון וקלאוס (Cottone & Claus, 2000), שהציגו וניתחו את כל העבודות בתחום משנת 1984 ועד שנות התשעים. המודל של בושם וציילדרס נחשב למודל קלסי, וחמשת עקרונותיו מקובלים מאוד כתשתית מוסרית לקבלת החלטות אתיות. עקרונות אלה הם ביטוי לכללי מוסר אוניברסליים בעבודה אתית בייעוץ חינוכי, ורוב הקודים האתיים בייעוץ חינוכי מושתתים על המחויבות לכבד עקרונות מוסריים אלה, הנחשבים להנחות יסוד ומשקפים את האוריינטציה האידיאליסטית של המקצוע (אגודת היועצים החינוכיים בישראל, 2001; ASCA, 1998; ACA, 2005).

לצד עקרונות אלה, ניתן להבחין בגישות אחרות שמותירות מרחב גם לאוריינטציה רלטיביסטית, כדוגמת המודל שהוצע על ידי ביטן (Betan, 1997), המדגיש את ההקשר של יחסי האנוש ושל המצב הייעוצי בקבלת החלטות אתיות. במחקרים

אקספסיוניסטים – (low low) exceptionists – נמוכים באידאליזם וברלטיביזם) – אמנם להלכה כללי מוסר אוניברסליים מנחים את שיפוטיהם של אנשים הדוגלים באוריינטציה זו, אך למעשה הם פתוחים לחריגות מסטנדרטים אלה. לצד האמונה שעל כללי מוסר אוניברסליים להנחות את התנהגותם האתית-המקצועית, הם גם סבורים שלעתים יש לנקוט בפעולות העלולות להניב תוצאות שליליות אחדות. על כן הם מוכנים לחרוג מכללי המוסר האוניברסליים.

שני סוגים של הוכחות תומכים בטיפולוגיה המוצעת על ידי פורסיית. ראשית, ארבע האוריינטציות שתוארו לעיל הולמות זרמים פילוסופיים של חשיבה מוסרית, כגון: הזרם הסקפטי (skeptical approach), הזרם הדאונטולוגי (deontology approach) והזרם התלאולוגי (teleological approach). כך למשל, באוריינטציות המצביות והסובייקטיביסטיות, שבהן מרכיב הרלטיביזם גבוה, ניתן למצוא אנשים המאמצים אוריינטציה שיש לה זיקה לסקפטיציזם האתי (ethical skepticism) (Paganini, 2003). בפילוסופיה של המוסר, השקפה סקפטית מכירה בכך שיש דרכים שונות רבות להסתכל על מוסריות, וכל הדוגלים בגוונים שונים של סקפטיציזם מחפשים בדרך זו או אחרת לבקר את אלה שמנסים להציע עקרונות אתיים ספציפיים. למעשה, הסקפטיציזם האתי נוקט עמדה פרגמטית להערכת פעולה.

בחלק הלא-רלטיביסטי של הטיפולוגיה של פורסיית נמצאים האבסולוטיסטים והאקספסיוניסטים. האבסולוטיסטים נוטים להסכים עם עמדות ההולמות גישה כללית ופילוסופית מוסרית ידועה כדאונטולוגיה (Aznar, 1999). בגישה זו, הערכה של פעילויות כמוסריות או כבלתי מוסריות נעשית באמצעות כללי מוסר מוחלטים. עמנואל קאנט, הפילוסוף הדאונטולוגי הנודע, גורס שעיקרון מוסרי לא יכול להתיר חריגות, ללא קשר לתוצאות או לכוונות. לדוגמה: רופא שניצב מול הדילמה האם לספר או לא לספר לחולה סופני על מצבו. אם ישקר לחולה מתוך כוונות טובות, ואף אם לשקר זה עשויות להיות תוצאות חיוביות עבור החולה, המשפחה והרופא, הוא ינהג בצורה לא נכונה מבחינה מוסרית, כי לפי קאנט "שקר הוא שקר [...] גם אם הוא נאמר מתוך כוונות טובות או רעות" (Kant, 1962, p. 265). למרות העובדה שאין אוריינטציה מוסרית של אדם שיכולה לכלול את כל המאפיינים של גישה דאונטולוגית טהורה, הדגש שנותנים האבסולוטיסטים על דבקות בעקרונות מוסר אוניברסליים כדי להשיג תוצאות רצויות, דומה לגישה דאונטולוגית.

לעומת זאת, עמדותיהם של האקספסיוניסטים הולמות יותר גישה תלאולוגית לאתיקה (Korsgaard, 1996). גישה זו גורסת שהמוסריות של מעשה מסוים תלויה בתוצאות מעשה זה. אדם מחויב מבחינה מוסרית לפעול בדרך שמפיקה תוצאות "טובות". השקפה זו מיוצגת היטב על ידי התפיסה הפרגמטית של הטוב הגדול ביותר עבור מספר האנשים הרב ביותר. בטיפולוגיה של פורסיית ניתן לראות שהאקספסיוניסטים מאמינים בחשיבותם של עקרונות מוסר אוניברסליים, אך גם סבורים שיש ליישם עקרונות אלה בצורה פרגמטית.

בחטיבות הביניים ו-41.4% – בחטיבות העליונות. כמו כן, 93.9% עבדו בחינוך הרגיל ו-6.1% בחינוך המיוחד; 69.7% עבדו במגזר היהודי-ממלכתי, 14.6% במגזר הממלכתי-דתי ו-15.7% במגזר הערבי.

הוותק הממוצע בעבודה בייעוץ עמד על 11.78 שנה (ס"ת: 7.91). הוותק הממוצע בעבודה בחינוך היה 19.07 שנה (ס"ת: 9.78). ממוצע השנים מאז סיום התואר הראשון היה 18.7 שנה (ס"ת: 9.3), ומאז סיום התואר השני – 8.86 שנה (ס"ת: 7.08). 80.9% רכשו את הכשרתם באוניברסיטאות והשאר למדו במכללות. ל-62% מהם יש גם תעודת הוראה, ומספר השנים הממוצע מאז סיימו תעודת הוראה היה 18.64 (ס"ת: 11.53).

היקף המשרה הממוצע בעבודה בייעוץ היה 16.18 ש"ש (שעות שנתיות) (ס"ת: 5.40); ובהוראה – ההיקף הממוצע היה 8.05 ש"ש (ס"ת: 5.24). מספר הכיתות הממוצע באחריות היועץ היה 12.26 כיתות (ס"ת: 5.89). ממוצע השעות בתפקיד נוסף (כגון: מחנך, רכז שכבה, סגן מנהל) היה 7.32% (ס"ת: 8.57). כ-63.1% עבדו במחוז תל אביב והמרכז; 15.3% במחוז חיפה והצפון; 8.3% במחוז ירושלים; ו-8.7% במחוז הדרום. 8.2% עבדו במסגרות של מינהל החינוך ההתיישבותי בכל הארץ. כולם חברים באגודת היועצים החינוכיים בישראל ובאחד מארגוני המורים.

היועצים החינוכיים במחקר זה דומים מאוד במאפייניהם האישיים והמקצועיים ליועצים בכל הארץ (ראו למשל: ארהרד, 1998; Tatar, 2000), ומכאן ניתן להסיק שאף על פי שהשיבו רק כמחצית מן הנדגמים, מדגם המשיבים מייצג את אוכלוסיית היועצים בארץ.

כלי החוקר

כלי המחקר היה שאלון אשר הוכן במיוחד עבור המחקר המקיף שממנו לקוחים הממצאים המוצגים במאמר זה. השאלון נבנה בחלקו תוך התבססות על שאלונים קיימים (Davis & Mickelson, 2003; Forsyth, 1980; Isaacs & Stone, 2003), ובחלקו הוא נבנה במיוחד לצורך המחקר הנוכחי. השאלון השלם כולל ארבעה חלקים, והממצאים המוצגים במאמר זה מתמקדים בשני חלקים מתוכו: החלק האחד עוסק באוריינטציה מוסרית; החלק האחר כולל מידע בדבר משתני רקע אישיים של היועץ: מגדר, שנת לידה, ארץ לידה, מצב משפחתי ולאום, כמו גם מידע על משתני רקע מקצועיים ותעסוקתיים: ותק בייעוץ, ותק בחינוך, לימודים ותארים, סוג החינוך, מגזר החינוך, מחוז החינוך ודרג בית הספר שבהם עבדו הנבדקים, מספר שעות שנתיות (ש"ש) בייעוץ, מספר הכיתות באחריות היועץ, מספר ש"ש בהוראה, מספר ש"ש בתפקיד נוסף (אם יש) ופירוט שם התפקיד הנוסף, וכמו כן, חברות בארגונים מקצועיים.

מהדורה ניסיונית של השאלון נבחנה במחקר חלוץ שבו השתתפו 36 יועצים מכל הארץ. כמו כן, השאלון נמסר לחמישה שופטים: שניים מתחום הייעוץ החינוכי, שניים מתחום המתודולוגיה המחקרית ואחד מתחום הפילוסופיה והאתיקה.

שבדקו יישום של מודלים שונים בקבלת החלטות בדילמות אתיות אכן נמצאו שיקולים שונים בהחלטות אתיות. כך למשל, קוטון, טרווידיס והאוס (Cottone, Tarvydas, & House, 1994), שבדקו כיצד סטודנטים לתואר שני ביינוץ הגיעו לקבלת החלטות אתיות, מצאו שיחסים בין-אישיים השפיעו על קבלת ההחלטות. במחקרו של דינגר (Dinger, 1997) נמצאה העדפה למודל התאורטי-פילוסופי של בושם וצ'יילדרס על פני המודל היישומי של סילאו וקופלה (Sileo & Kopala, 1993) בהתמודדות עם סוגיות אתיות בהקשרים שונים.

בספרות המקצועית ניתן למצוא גם עבודות אמפיריות אשר בדקו עמדות של יועצים חינוכיים בפתרון דילמות אתיות בעבודתם המקצועית. ממצאי עבודות אלה מצביעים על שונות ועל היעדר אחידות (Davis & Mickelson, 2003; Isaacs & Stone, 2003, May & Sowa, 1992), ומחלק ממצאי עבודות אלה עולות עמדות ההולמות היצמדות לכללי מוסר אוניברסליים – דהיינו אוריינטציה אידאליסטית; ומחלק אחר משתמע שתנאי המצב הספציפי הם המשפיעים על קבלת ההחלטה – לאמור, אוריינטציה רלטיביסטית. בישראל לא מצאנו עבודות אמפיריות אשר בחנו את האוריינטציות המוסריות (אידאליסטית ורלטיביסטית) של יועצים חינוכיים.

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לאפיין את האוריינטציה המוסרית של יועצים חינוכיים בישראל. מאחר שזו הפעם הראשונה שנבחנה אוריינטציה זו בצורה ישירה, מחקר זה נושא מעצם טיבו אופי אקספלורטיבי. **שאלות המחקר** שנבדקו היו:

1. באיזו מידה דוגלים יועצים חינוכיים באוריינטציה מוסרית אידאליסטית או באוריינטציה מוסרית רלטיביסטית?
2. באיזו מידה ניתן למיין יועצים חינוכיים כטיפוסים בעלי אוריינטציה מוסרית מצבית, אבסולוטיסטית, סובייקטיביסטית או אקספסיוניסטית?
3. האם קיימים הבדלים באוריינטציה המוסרית של היועצים על פי משתני הרקע האישיים, המקצועיים והתעסוקתיים שלהם?

שיטת המחקר

נבדקים

אוכלוסיית היעד של המחקר כללה את חברי אגודת היועצים החינוכיים בישראל (כ-1000 איש). מתוכם נבחר מדגם אקראי של כ-400 יועצים על פי מגזר ודרג החינוך שבו הם מועסקים. לשאלון המחקר השיבו 199 יועצים, אך ארבעה שאלונים לא נכללו במדגם מאחר שהכילו תשובות חלקיות ביותר. המדגם הסופי כלל 195 יועצים, שהם 49% מן המדגם המקורי.

רוב הנבדקים (88.8%) ילידי ישראל, נשים (92.5%) ונשואים (85.4%); 84.3% מהם יהודים ו-15.7% ערבים. הגיל הממוצע של הנבדקים היה 45.4 שנה (ס״ת: 10.70, חציון: 46.5 שנה). מתוך הנבדקים, 32.1% עבדו בבתי הספר היסודיים, 26.5% עבדו

הליך

השאלונים נשלחו ליועצים באמצעות הדואר. נשלחו שתיים עד שלוש תזכורות במהלך השנה, על פי הצורך, ולבסוף נעשו גם פניות אישיות. מילוי השאלון ארך כשעה. הובטחו ונשמרו הסודיות ודיווח דיסקרטי של תשובות הנבדקים. איסוף הנתונים הסתיים בסוף תשס"ה.

עיבוד הנתונים

עיבוד הנתונים של חלק א של השאלון נערך על פי ההנחיות של פורסיית (Forsyth, 1980, 1993). העיבוד נערך בשלבים:

שלב א – **אידיאליזם ורלטיביזם**. חושבו הציונים לאוריינטציה האידיאליסטית ולאוריינטציה הרלטיביסטית. ציונים אלה הופקו מחישוב הממוצע של הדירוגים בעשרת ההיגדים האידיאליסטיים ומחישוב הממוצע של הדירוגים בעשרת ההיגדים הרלטיביסטיים, באופן שכל נבדק קיבל שני ציונים: ציון בממד האידיאליזם וציון בממד הרלטיביזם. חישבנו את ממוצע הדירוגים לגבי כל אחד מעשרים ההיגדים האידיאליסטיים והרלטיביסטיים, וכן את הממוצעים וסטיות התקן האידיאליסטיים והרלטיביסטיים לגבי כלל הנבדקים.

שלב ב – **טקסונומיה של אוריינטציות מוסריות**. כאמור, פורסיית (Forsyth, 1980, 1993) מראה שכאשר עורכים דיכוטומיה של שני הממדים (אידיאליזם ורלטיביזם) והצלבה ביניהם, מקבלים מיון של אוריינטציות אתיות של 2×2 . בהתאם לכך, מיינו את הנבדקים לאחת מארבע קבוצות הטיפוסים המוצעים. בחרנו בערך 3.5 כדי לציין את אמצע הסולם בן 6 הדרגות באוריינטציה האידיאליסטית ובאוריינטציה הרלטיביסטית. הנבדקים מוינו באופן הבא:

1. נבדק אשר קיבל בממד האידיאליזם ציון גבוה מ-3.5 ובמדד הרלטיביזם ציון גבוה מ-3.5 – מוין כמצבני (situationist).
2. נבדק אשר קיבל בממד האידיאליזם ציון גבוה מ-3.5 ובמדד הרלטיביזם ציון נמוך מ-3.5 – מוין כאבסולוטיסט (absolutist).
3. נבדק אשר קיבל בממד האידיאליזם ציון נמוך מ-3.5 ובמדד הרלטיביזם ציון גבוה מ-3.5 – מוין כסובייקטיביסט (subjectivist).
4. נבדק אשר קיבל בממד האידיאליזם ציון נמוך מ-3.5 ובמדד הרלטיביזם ציון נמוך מ-3.5 – מוין כאקספסיוניסט (exceptionist).

לבסוף נבדקה השכיחות של הנבדקים בכל אחד מארבעת הטיפוסים על פי הטקסונומיה שתוארה לעיל.

הבדלים בין הדירוגים בסולמות האידיאליסטי והרלטיביסטי על פי משתני רקע של היועצים – במטרה לבדוק האם קיימים הבדלים באוריינטציה מוסרית על פי משתני רקע, חולקו הנבדקים לקבוצות על פי חלק ממשתנים אלו (שייש ביינוץ, 1993).

מטרות שלב מקדים זה היו לבדוק את הרלוונטיות, הבהירות והדיוק של כל חלקי השאלון ואף להעריך את הזמן הדרוש למילוי. בעקבות התוצאות של מחקר החלוץ והערות השופטים (90% הסכמה ביניהם), לוטש ועודכן שאלון המחקר לגרסתו הסופית ונעשו בו מספר שינויי סגנון ועריכה כדי להבטיח שינוסח בצורה בהירה ומדויקת.

אוריינטציה מוסרית: בחלק זה של שאלון המחקר, הבודק אוריינטציה מוסרית של יועצים חינוכיים, נעשה שימוש בכלי הקרוי "שאלון עמדות אתיות" (EPQ – Ethics Position Questionnaire), שחובר על ידי פורסיית (Forsyth, 1980, 1993). כלי זה נראה הולם לבחינת האוריינטציה המוסרית של יועצים חינוכיים. עבודות אמפיריות מצביעות על שימוש בכלי זה על ידי פורסיית וגם על ידי חוקרים אחרים בתחומים, כגון: פסיכולוגיה (Forsyth, 1993; Forsyth & Nye, 1990), עסקים (Barnett, Bass), החשבון (Stanga & Turpen, 1991; Ziegenfuss, 2001) ובקרת חשבון (Ziegenfuss, 1994) (& Singhapakdi, 1994), שיווק (Singapakdi & Vitell, 1990, 1991). לפי פורסיית, ניתן לזהות באמצעות כלי זה את האוריינטציה המוסרית של אנשי מקצוע ולהבחין גם בשוני ביניהם.

השאלון כולל שני סולמות. מבין עשרים היגדי עמדות (attitudes statements), עשרה היגדים מתייחסים לאוריינטציה האידאליסטית ועשרה היגדים עוסקים באוריינטציה הרלטיביסטית. המשיבים התבקשו לדרג את מידת הסכמתם או אי-הסכמתם עם כל היגד על פני סולם ליקרט. טווח הסולם נע בין 1 = לא מסכים עד 6 = מסכים מאוד. בגרסה הראשונה של השאלון, הסולם כלל עשר דרגות. בגרסה המאוחרת יותר, שבה נעשה שימוש במחקר זה, המחבר השתמש בסולם בן שש דרגות (Forsyth, 1993). מהימנות השאלון על פי דיווחו של פורסיית: האלפא של קרונבך היה 0.80. לאוריינטציה האידאליסטית ו-0.73. לאוריינטציה הרלטיביסטית. ב-test-retest התוצאה הייתה 0.67. לאוריינטציה האידאליסטית ו-0.66. לאוריינטציה הרלטיביסטית. התוקף, על פי varimax rotation ל-16 היגדים היה 0.77. לפי זה קבע פורסיית את תוקף המבנה (construct validity) ואת התוקף המובחן (discriminate validity).

השאלון של פורסיית תורגם על ידינו לעברית וניסוחו לוטש ונקבע סופית לאחר תוצאות מחקר החלוץ והערות השופטים. כאשר נתבקשו השופטים לחלק את עשרים ההיגדים לשתי קבוצות, נמצאה התאמה רבה בחלוקה של השופטים בינם לבין עצמם ובין החלוקה של השופטים לחלוקה של פורסיית. אציין שההיגדים בשאלון לא הוצגו ברצף של אוריינטציה זו או אחרת אלא בצורה מעורבת. בשאלון שלנו המהימנות של כל עשרים הפריטים בשאלון הייתה אלפא קרונבך 0.74; עבור עשרת ההיגדים של האוריינטציה האידאליסטית – ערך האלפא היה 0.76. ועבור עשרת ההיגדים של האוריינטציה הרלטיביסטית, ערך האלפא היה – 0.72.

0.73	5.62	141 (72.7)	41 (21.1)	6 (3.1)	4 (2.1)	2 (1.0)	- (0)	ג על אדם להימנע תמיד מפגיעה פסיכולוגית או פיזית באדם אחר.
0.99	5.40	116 (60.1)	56 (29.0)	13 (6.7)	2 (1.0)	2 (1.0)	4 (2.1)	ד אדם לא יבצע פעולה שיכולה לאיים בדרך כלשהי על כבודו או על רווחתו של אדם אחר.
1.11	5.25	106 (55.8)	55 (28.9)	10 (5.3)	12 (6.3)	4 (2.1)	3 (1.6)	טו אם פעולה מסוימת יכולה להזיק לאדם חף מפשע, אין לעשותה.
1.11	1.94	2 (1.1)	6 (3.2)	11 (5.9)	21 (11.2)	67 (35.6)	81 (43.1)	י החלטה אם לבצע פעולה על בסיס שקילת התוצאות החיוביות מול התוצאות השליליות של פעולה זו, אינה מוסרית.
0.99	5.12	80 (41.7)	76 (39.6)	22 (11.5)	7 (3.6)	7 (3.6)	- (0)	יז הכבוד והרווחה של האנשים חייבים להיות העניין החשוב ביותר בכל חברה.
1.59	3.90	36 (18.6)	51 (26.3)	27 (13.9)	34 (17.5)	30 (15.5)	16 (8.2)	ז לעולם אין הכרח להקריב את רווחתם של אנשים אחרים.
1.41	4.33	39 (20.6)	64 (33.9)	43 (22.8)	18 (9.5)	14 (7.4)	11 (5.8)	ח התנהגויות מוסריות הן פעולות ההולמות ביותר את האידיאלים של ההתנהגות ה"מושלמת".
0.68	4.56	-	-	-	-	-	-	סך כל ההיגדים באוריינטציה האידיאליסטית

לוח 2 מראה שבכל ההיגדים המייצגים אוריינטציה מוסרית אידיאליסטית, למעט היגד י, ממוצע הדירוגים של הנבדקים נע בין 3.71 ל-5.46 (בסולם של 6 דרגות), ממצא המעיד על אוריינטציה מוסרית בינונית עד גבוהה (מעל ל-3.5, שנקבע כאמצע הסולם – ראו לעיל פרק השיטה). רק בהיגד י ההתפלגות הפוכה, לאמור: בקרב למעלה מ-90% מהמשיבים הייתה הסכמה נמוכה להיגד זה (דירוג בין 1 ל-3) והממוצע היה 1.94 בלבד. במילים אחרות, ברוב ההיגדים המבטאים עמדות מוסריות אידיאליסטיות, הממוצע הוא 3.5 ומעלה.

שיש בהוראה, גיל וותק בייעוץ): שליש – בעלי ציון נמוך, שליש – בינוני ושליש – גבוה. נבדקו הבדלים בין קבוצות יועצים לפי משתני רקע שונים בדירוג הכולל של הסולם האידאליסטי והסולם הרלטיביסטי באמצעות ניתוח שונות חד-כיווני (One-Way ANOVA), ובמקרים שנמצא אפקט מובהק, כלומר הבדל מובהק בין קבוצות בניתוח הסולמות, בוצעו מבחני Post Hoc. עבור משתנה הרקע שבדק האם לנבדק יש תפקיד נוסף או לא, בוצע מבחן t למשתנים בלתי תלויים. זאת מאחר שלמשתנה הבלתי תלוי היו רק שתי קטגוריות או שני ערכים (יש או אין תפקיד נוסף). בשלב הבא נערך מבחן χ^2 בין משתנה הטיפוסים לפי האוריינטציה המוסרית של שתי הקבוצות הדומיננטיות (אבסולוטיסטיים ומצביים) לבין משתני הרקע.

ממצאים

אוריינטציה אידאליסטית חול אוריינטציה רלטיביסטית

ההתפלגות (שכיחות ואחוזים), ממוצעים וסטיות תקן של דירוגי ההיגדים על פי האוריינטציה האידאליסטית מוצגים בלוח 2, ועל פי האוריינטציה הרלטיביסטית: בלוח 3. מספר המשיבים בשני הלוחות נע בין 187–194.

לוח 2. התפלגות (שכיחות ואחוזים), ממוצעים וסטיות תקן של דירוגי ההיגדים על פי אוריינטציה מוסרית אידאליסטית (N = 187–194)

סטיית תקן	ממוצע	התפלגות לפי שכיחות ואחוזים						ההיגדים
		N (%)						
		6	5	4	3	2	1	
0.86	5.46	117 (60.6)	60 (31.1)	10 (5.1)	1 (0.5)	4 (2.1)	1 (0.5)	על בני אדם לוודא שמעשיהם לעולם לא יפגעו באופן מכוון במישהו אחר, אף לא במידה מועטה.
1.64	3.71	40 (21.3)	29 (15.4)	26 (13.8)	35 (18.6)	45 (23.9)	13 (6.9)	אף פעם אין לקחת סיכון הנוגע לאדם אחר, אפילו אם הסיכון הוא קטן.
1.48	4.67	77 (40.1)	48 (25.0)	23 (12.0)	21 (10.9)	16 (8.3)	7 (3.6)	האפשרות לגרום נזק לאחרים לעולם אינה מוצדקת, בלי קשר לתועלת שתצמח מכך.

1.52	2.44	9 (4.8)	15 (8.0)	25 (13.4)	18 (9.6)	53 (28.3)	67 (35.8)	יח אין אפשרות לנסח חוק המתייחס ל"שקר"; היותו של שקר מותר או אסור תלוי רק במצב.
1.61	2.78	11 (5.9)	24 (12.8)	32 (17.1)	21 (11.2)	44 (23.4)	55 (29.4)	כ שיפוטו של שקר כמוסרי או כבלתי מוסרי תלוי בנסיבות.
0.86	2.83	-	-	-	-	-	-	סך כל ההיגדים באוריינטציה האידיאליסטית

בלוח 3 ניתן לראות שרוב הממוצעים של הדירוגים העוסקים באוריינטציה הרלטיביסטית הם מתחת ל-3.5 (החלק הנמוך של הסולם), ונעים בין 1.62 ל-3.39. זאת להוציא היגד יב, שהממוצע בו הוא 4.21. לפיכך, ניתן לומר באופן כללי שעל פי הצהרת היועצים החינוכיים, ישנה בקרבם הסכמה רבה יותר על האוריינטציה המוסרית האידיאליסטית מאשר על האוריינטציה המוסרית הרלטיביסטית. ניתן לקבל המחשה לכך בהתפלגות של דירוג ההיגדים האידיאליסטיים, אשר ברוב ההיגדים מגלה הטווח כלפי הדירוגים הגבוהים של הסולם.

מיון היועצים לטיפוסים על פי הטקסונומיה של אוריינטציות מוסריות

בלוח 4 מוצגת התפלגות היועצים לאחר מיונם לארבעה הטיפוסים השונים המוצעים בטקסונומיה של פורסיית. ציון נמוך מ-3.5 חושב כציון נמוך (low), וציון גבוה מ-3.5 חושב כציון גבוה (high).

לוח 4. התפלגות היועצים לפי הטיפוסים (N = 193) על פי הטקסונומיה של האידיאולוגיות המוסריות של פורסיית (Forsyth, 1980, 1993)

שכיחות		הטיפוס
באחוזים	במספרים	
21.8	42	מצביים (situationists) - hh גבוה באידיאליזם וגבוה ברלטיביזם
73.1	141	מוחלטים (absolutists) - hl גבוה באידיאליזם ונמוך ברלטיביזם
0.5	1	סובייקטיביסטים (subjectivists) - lh נמוך באידיאליזם וגבוה ברלטיביזם
4.7	9	חריגים (exceptionists) - ll נמוך באידיאליזם ונמוך ברלטיביזם
100.0	193	סך הכול

לוח 3. התפלגות (שכיחות ואחוזים), ממוצעים וסטיית תקן של דירוגי ההיגדים על פי אוריינטציה מוסרית רלטיביסטית (N = 187-194)

סטיית תקן	ממוצע	התפלגות לפי שכיחות ואחוזים						ההיגדים
		6	5	4	3	2	1	
		N (%)						
1.07	1.62	2 (1.1)	4 (2.1)	10 (5.3)	12 (6.3)	38 (20.1)	123 (65.1)	ט אין בנמצא עקרונות אתיים שהם חשובים עד כדי שייכללו בקוד אתי כלשהו.
1.53	4.21	44 (23.2)	52 (27.4)	40 (21.1)	20 (10.5)	21 (11.1)	13 (6.8)	יב מה שאתי שונה ממצב למצב ומחברה לחברה.
1.53	2.65	13 (6.8)	17 (8.9)	24 (12.5)	23 (12.0)	65 (33.9)	50 (26.0)	יג יש להסתכל על סטנדרטים מוסריים כעל משהו אישי; מה שאדם אחד מחשיב כמוסרי יכול להישפט על ידי אדם אחר כבלתי מוסרי.
1.67	3.39	25 (13.4)	34 (18.2)	30 (16.0)	26 (13.9)	43 (23.0)	29 (15.5)	יד לא ניתן להשוות בין סוגים שונים של מוסר ולקבוע איזה מהם "צודק".
1.51	2.27	8 (4.1)	19 (9.8)	15 (7.7)	16 (8.2)	54 (27.8)	82 (42.3)	ו שאלות לגבי מה שאתי לכולם לא ניתנות לפתרון; מה שמוסרי ומה שלא מוסרי תלוי בכל אחד באופן אישי.
1.82	3.25	30 (15.7)	32 (16.8)	23 (12.0)	22 (11.5)	39 (20.4)	45 (23.6)	ה סטנדרטים מוסריים הם חוקי התנהגות אישיים, ואין לעשות בהם שימוש בשיפוט אחרים.
1.31	2.31	3 (1.6)	15 (8.0)	18 (9.6)	27 (14.4)	64 (34.0)	61 (32.4)	זט שיקולים אתיים ביחסים בין-אישיים הם כה מורכבים, שיש להרשות לאנשים לנסח קודים אישיים משלהם.
1.61	3.29	16 (8.2)	41 (21.1)	34 (17.5)	27 (13.9)	44 (22.7)	32 (16.5)	ב ניסוח נוקשה של קוד אתי המיועד למנוע פעולות מסוימות עלול לפגוע ביחסי אנוש טובים.

הממצאים מצביעים על דומיננטיות של האוריינטציה האידיאליסטית: היועצים החינוכיים במחקרנו מתאפיינים בהשקפה אידיאליסטית הדוגלת בכך שיש לנהוג תמיד בהתאם לכללי מוסר מוחלטים כדי להגיע לתוצאות טובות, תוך דאגה בסיסית לנועץ והימנעות מגרימת נזק לאחרים. השקפה זו היא חלק מהערכים המרכזיים העומדים בבסיס המקצוע, הדוגל באידאל של שירות (לזובסקי, 1998; ACA, 2005), והיא בהלימה עם עקרונות הליבה המוסריים של בושם וצ'יילדרס (Beauchamp & Childress, 1979, 1994). אף אם תיתכן מידה מסוימת של רצייה חברתית, עצם העובדה ששיעור גבוה של יועצים במחקרנו דירגו גבוה יותר את היגדי האוריינטציה האידיאליסטית מעידה על תפיסתם לגבי האוריינטציה האתית המנחה או האמורה להנחות אותם בשיקוליהם האתיים. נראה שלפחות ברמת ההצהרה יש נטייה נמוכה יותר של היועצים החינוכיים שחקרנו לאוריינטציה הרלטיביסטית, אם כי בכל זאת יש מידות שונות של בחירה בסולם הרלטיביסטי.

אפיון היועצים החינוכיים שנבדקו על פי הטקסונומיה של פורסיית (Forsyth, 1980) (1993) הראה כי רוב היועצים (73.1%) שייכים לטיפוס האבסולוטיסטי, הגבוה בממד האידיאליסטי ונמוך בממד הרלטיביסטי. טיפוס זה מאופיין כבעל נטייה להסכים עם העמדות של הגישה הדאוטולוגית, שלפיה הערכה של פעילויות כמוסריות או כבלתי מוסריות נעשית באמצעות כללי מוסר אוניברסליים, ללא קשר לתוצאות או לכוונות. העובדה ששיעור גבוה של יועצים מצהיר על השתייכות לקבוצה זו מבטאת את המחויבות לכבד עקרונות מוסריים אוניברסליים המשמשים תשתית לאוריינטציה האידיאליסטית של המקצוע (Beauchamp & Childress, 1994), כפי שהם באים לידי ביטוי בקודים האתיים ובהנחיות האתיות-מקצועיות (כהן-ג'ור, 1998; לזובסקי, 2003; ACA, 2005; Glossoff & Pate, 2003).

מול קבוצה זו ניצבת קבוצה גדולה נוספת, קבוצת המצביים, שהם כחמישית (21.8%) מהיועצים הנבדקים. טיפוס זה מצדד בניתוח אינדיווידואליסטי של כל פעולה בכל מצב. בדומה לאבסולוטיסטי, טיפוס זה גבוה בממד האידיאליסטי, אך למרות זאת, קיימת אצלו דומיננטיות של הממד הרלטיביסטי, כך שהוא בוחר להתנהג על פי המצב. לאוריינטציה זו זיקה לגישת הסקפטיסיום האתי הדוגלת באופנים שונים של תפיסת המוסריות, והנוקטת עמדה פרגמטית להערכת פעולה. נראה שהיועצים המשתייכים לטיפוס זה סבורים שלמצב הייעוצי הספציפי ולהקשרו צריך להיות משקל חשוב בקבלת החלטות אתיות ושיש להגיע להחלטה תוך התחשבות במאפיינים הייחודיים של כל מצב ייעוצי; וזאת בהלימה עם גישתו של בטן (Betan, 1997) ועם ממצאי מחקרים קודמים (Cottone, Tarvydas & House, 1994; Isaacs & Stone, 2003). גישה זו מאפיינת גם את הטיפוס הסובייקטיביסטי, ששיפוטי האתיים מתבססים על פרספקטיבה וערכים אישיים, ולכן גם הוא רלטיביסטי (לטיפוס זה השתייך רק נבדק אחד).

מהטיפולוגיה המוצגת בלוח 4 עולה כי 73.1% מהנבדקים שייכים לטיפוס האבסולוטיסטי, 21.8% משתייכים לטיפוס המצבי, מעטים (4.7%) משתייכים לטיפוס האקספסיוניסטי, (ציון נמוך בשני הסולמות), ורק נבדק אחד שייך לטיפוס הסובייקטיביסטי.

הבדלים באוריינטציה מוסרית על פי משתני רקע של היועצים

בדקנו גם האם קיימים הבדלים בין הדירוגים של הסולם הרלטיביסטי והאידיאליסטי על פי משתני הרקע של הנבדקים. בניתוח שונות חד-כיווני נמצא שקיים הבדל מובהק ($p < .05$) בדירוג הממוצע של הסולם האידיאליסטי על פי **דרג החינוך** (גן, יסודי, חטיבת ביניים, חטיבה עליונה). נמצא שהדירוג הממוצע בסולם האידיאליסטי של הנבדקים אשר עבדו בגן הילדים ובבתי ספר יסודיים, בכיתות א-ז וכן בכיתות א-ח, היה נמוך באופן מובהק מדירוגיהם של הנבדקים בשאר מסגרות החינוך.

כמו כן, נמצא הבדל בדירוג הסולם הרלטיביסטי על פי מגזר: הדירוג הממוצע של הנבדקים במגזר הערבי ($N=28$) היה גבוה באופן מובהק מהדירוג הממוצע של הנבדקים ממגזרים אחרים ($p < .00$).

נמצאה גם מגמה שלפיה ככל ששעות ההוראה של הנבדקים רבות יותר, ממוצע הדירוג שלהם בסולם הרלטיביסטי גבוה יותר. ההבדלים קרובים למובהקות ($p < .06$). במבחן t אשר בדק את ההבדלים בין הקבוצה הנמוכה ביותר בשעות הוראה (עד 5 ש"ש) לבין הקבוצה הגבוהה ביותר (9 ש"ש ומעלה) נמצא הבדל מובהק – $t(-1.31)$, $df = 91$, $p < .02$ – לגבי ממוצע הדירוג בסולם הרלטיביסטי. זאת אומרת, שהנבדקים אשר עובדים למעלה מ-9 ש"ש בהוראה, ממוצע הדירוג שלהם שעובדים עד 5 ש"ש בהוראה ($M = 3.03$; $SD = .84$) בסולם הרלטיביסטי גבוה יותר באופן מובהק מאשר של מי שעובדים עד 5 ש"ש בהוראה ($M = 2.62$; $SD = .88$). לא נמצאו הבדלים מובהקים בדירוג הממוצע של הסולם האידיאליסטי והסולם הרלטיביסטי (או של אחד מהם), על פי משתני הגיל של הנבדקים, המגדר, ותק בייעוץ והיקף שעות בייעוץ.

דין

בתהליך ההתמודדות עם דילמות אתיות בעבודתם, יועצים חינוכיים יכולים להיעזר במקורות מידע והדרכה מגוונים, אך עם זאת, לאור הוכחות אמפיריות שלאוריינטציה המוסרית שבני אדם מאמצים יש השפעה על שיפוטיהם האתיים-מקצועיים, עליהם לעסוק בהבהרת ערכיהם האישיים והאוריינטציה המוסרית שלהם. מטרת המחקר הנוכחי הייתה לאפיין את האוריינטציה המוסרית של יועצים חינוכיים על פי ממד האידיאליזם וממד הרלטיביזם ולזהות את ארבעת הטיפוסים העולים מהצלבת ממדים אלה על פי הטקסונומיה המוצעת על ידי פורסיית (Forsyth, 1980, 1993).

החלטותיהם האתיות-מקצועיות. ממצא זה עולה בקנה אחד עם ממצאיה של אבו-פול (2005) במגזר הערבי, אשר דיווחה על השפעתה של האוריינטציה המוסרית, הערכית, התרבותית והחברתית על החלטותיהם האתיות של יועצים חינוכיים במגזר הערבי. על כן נראה שהעמדות הרלטיביסטיות יותר המתגלות בקרב הנבדקים במגזר זה, משקפות אוריינטציה שלפיה יש לשקול קבלת החלטה אתית-מקצועית ואת תוצאותיה הצפויות בהתאם להקשר התרבותי-חברתי הספציפי שלה.

הממצא שבקרב נבדקים העובדים שעות רבות יותר בהוראה מתגלה דירוג גבוה יותר בסולם הרלטיביסטי, נראה כמרמז על כך שלסוג התעסוקה (שיעור העיסוק בהוראה נוסף על העבודה בייעוץ) יש השפעה על נטיית יועצים אלה לכיוון רלטיביסטי יותר. ממצא זה תמוה במקצת. ייתכן שהאופי השונה של עבודת ההוראה לעומת העבודה בייעוץ – העובדה שמורים נדרשים להעריך את תלמידיהם (הישגים, התנהגות ועוד) ולדאוג לניהול תקין של כיתה – מביא את היועצים העובדים שעות רבות יותר בהוראה לאמץ אוריינטציה רלטיביסטית יותר. על כל פנים, ממצא זה מצריך המשך בדיקה ומעקב.

נוכל לסכם ולומר שממצאינו מרמזים על כך שלגורמים סביבתיים, כגון: מסגרת התעסוקה, אופי התעסוקה והתרבות הסביבתית יש השפעה על האוריינטציה המוסרית של הנבדקים ועל השלכותיה האתיות-מקצועיות. לעומת זאת, לא נמצאו הבדלים בדירוג הסולם האידיאליסטי והסולם הרלטיביסטי במאפייני רקע, כגון: גיל, ותק בייעוץ או היקף המשרה בייעוץ.

מן המחקר הנוכחי עולות מסקנות יישומיות אחדות, ובצדן – המלצות. ממצאי המחקר מאפשרים לסרטט פרופיל של האוריינטציה המוסרית של יועצים חינוכיים ולמיינם על פי הטיפוסים המוצעים בטקסונומיה של פורסיית (1980, 1993) (Forsyth). ממצאים אלה עשויים לתרום להרחבת התובנות של יועצים חינוכיים בנוגע לאוריינטציה המוסרית שלהם וכן להגברת המודעות למידת ההשפעה ולאופן ההשפעה של אוריינטציה זו על תהליך קבלת החלטות האתיות-מקצועיות שלהם. כיוון שראוי שבבואם של היועצים להתמודד עם דילמות אתיות-מקצועיות, יהיו מודעים לערכיהם האישיים ולאוריינטציה המוסרית שלהם, אבחון האוריינטציה יתרום להעמקת הרגישות האתית והיכולת המקצועית של היועצים החינוכיים להפעיל שיקול דעת מקצועי והוגן במקרים מורכבים.

ממצאי המחקר הנוכחי יכולים לתרום גם לשיפור השירות לצרכני הייעוץ ולהגביר את האמינות של היועץ החינוכי כאיש מקצוע בעל ערכים, הפועל על פי עקרונות מוסריים ואתיים שמיועדים, בראש וראשונה, להיטיב עם הנועצים. בדרך זו ניתן להעלות את קרנו של מקצוע הייעוץ בכלל. מומלץ גם להיעזר בממצאי המחקר להעשרתה של הכשרת היועצים החינוכיים, תוך הדגשת החשיבות של פיתוח מודעות אתית והתנהגות אתית המבוססת על בחינה מעמיקה של ערכים אישיים

הטיפוס הרביעי הוא הטיפוס האקספסיוניסטי, ואליו שייכים יועצים שדירגו נמוך את ההיגדים. כ-5% מהיועצים במחקרנו משתייכים לקבוצה זו. נבדקים מטיפוס זה אמנם מונחים בשיפוטיהם על ידי עקרונות מוסר אוניברסליים, אך בפועל הם מוכנים לחרוג מעקרונות אלה כדי להגיע לתוצאות הנתפסות כטובות. עמדותיהם הולמות יותר גישה תלאולוגית לאתיקה, הגורסת שהמוסריות של מעשה מסוים ניתנת להערכה על פי התוצאות שהוא מניב. היועצים המשתייכים לקבוצה זו נראים מעוניינים, קודם כול, בהשגת התוצאות הרצויות, גם אם הדבר מצריך לעתים חריגות מכללי המוסר האוניברסליים, ממצא ההולם מסקנות העולות מעבודות קודמות (May & Sowa, 1992; Sobocinsky, 1990).

אפיון על פי אוריינטציה מוסרית מעניין כשלעצמו, בכך שהוא מציע תיאור של החשיבה המוסרית של היועצים החינוכיים שהשתתפו במחקר. ההנחה במחקר זה הייתה שאוריינטציה מוסרית משפיעה על קבלת ההחלטות בסוגיות אתיות-מקצועיות ושהאוריינטציה כשלעצמה מושפעת ממשתני הרקע של היועץ.

בחינת ההבדלים בין הדירוגים של הסולם הרלטיביסטי והאיזאליסטי על פי משתני הרקע של הנבדקים מגלה שהדירוג הממוצע בסולם האיזאליסטי של הנבדקים אשר עבדו בגן הילדים ובבתי ספר יסודיים בכיתות א-ז וכן בכיתות א-ח היה נמוך באופן מובהק מדירוגיהם של כל שאר הנבדקים בשאר מסגרות החינוך. ייתכן שניתן להבין ממצא זה לאור ממצאי מחקרים המצביעים על כך שיועצים בשכבות הגיל הצעירות נוטים לערב את המשפחה ואת המורים בתהליך הייעוצי יותר מאשר יועצים בשכבות גיל בוגרות יותר (Carroll, 1993; Hardesty & Dillard, 1994). כן נמצא שיועצים בבתי ספר יסודיים מקפידים פחות על שמירה מוחלטת של הכללים האתיים (למשל, שמירת סודיות) ושהם נוטים להעביר מידע להורים. מתברר שגילו של התלמיד עולה כגורם חשוב בקבלת ההחלטות האתיות של היועצים: כאשר מדובר בילדים מתחת לגיל 11, נטיית היועצים היא לראות בהורים את הכתובת; אל מתבגרים מעל גיל 15 נוטים להתייחס כאל מבוגרים יותר, ומתבגרים בני 11-14 מצויים "בתחום האפור" מבחינת הידוק השמירה על כללי האתיקה (Mitchell, Disque, & Robertson, 2002; Sobocinsky, 1990). נראה שהיועצים במחקרנו העובדים עם תלמידים צעירים, סבורים שגיל היועצים אינו מאפשר תמיד היצמדות מלאה לכללי המוסר המוחלטים, ולעתים אין בררה וכדי להגיע להחלטה בהתאם למצב הספציפי והתוצאות הצפויות, עליהם לערב את ההורים או האפוטרופוסים ואת הצוות החינוכי.

הממצא שהדירוג בסולם הרלטיביסטי במגזר הערבי היה גבוה באופן מובהק מדירוג זה בשאר המגזרים, נראה כמצביע על מעורבותה ועל השפעתה של הסביבה התרבותית על האוריינטציה המוסרית ועל קבלת החלטות אתיות-מקצועיות. ממצא זה מעניין מאחר שהוא מדגיש את החשיבות המיוחסת על ידי נבדקים אלה להשפעתם של הערכים התרבותיים-חברתיים שלהם על האוריינטציה המוסרית ועל

אתיות-מקצועיות. אנו רואים במחקר זה, על הרציונל והכלי המוצגים בו, "סימן דרך" להעלאת הנושא על סדר היום של היועצים החינוכיים, צעד ראשון שיכול לשמש תשתית ומאיץ להמשך המחקר בנושא.

מקורות

- אבו-פול, ס' (2005). **סוגיות אתיות בעבודת היועץ החינוכי עם בני נוער בגיל ההתבגרות במגזר הערבי**. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, המכללה האקדמית בית ברל.
- אגודת היועצים החינוכיים בישראל (2001). **קוד האתיקה המקצועית של אגודת היועצים החינוכיים בישראל**. תל אביב: האגודה.
- אגודת היועצים החינוכיים בישראל (2002). **השימוש בקוד האתיקה**. תל אביב: ועדת האתיקה של אגודת היועצים החינוכיים בישראל.
- אכמון, י' (2004). **סודיות**. בתוך ג' שפיר, י' אכמון וג' וייל, (עורכים), **סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי** (מהדורה שנייה). ירושלים: מאגנס.
- ארהרד, ר' (1998). **סקר יועצים חינוכיים – עיבוד נתונים**. ירושלים: משרד החינוך, שירות פסיכולוגי-ייעוצי.
- וייל, ג' (2004). **סוגיות אתיות בעבודה טיפולית-ייעוצית במערכת החינוך**. בתוך ג' שפיר, י' אכמון וג' וייל (עורכים), **סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי** (מהדורה שנייה, עמ' 442-451). ירושלים: מאגנס.
- וסרשטיין-פבסברג, ס' (2004). **אתיקה וחוק**. בתוך ג' שפיר, י' אכמון וג' וייל (עורכים), **סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי** (מהדורה שנייה, עמ' 52-71). ירושלים: מאגנס.
- כהן-גיוור, א' (1998). **על אתיקה מקצועית וייעוץ חינוכי – מבט לא רק פילוסופי**. בתוך: ר' לזובסקי ושי' פלדמן (עורכות), **מרחב ונחלה בייעוץ חינוכי** (עמ' 75-95). מכללת בית ברל: רכס.
- כשר, א' (2004). **אתיקה מקצועית**. בתוך ג' שפיר, י' אכמון וג' וייל (עורכים), **סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי** (מהדורה שנייה, עמ' 15-29). ירושלים: מאגנס.
- לזובסקי, ר' (1998). **אוטונומיה ויחודיות בייעוץ חינוכי**. בתוך ר' לזובסקי ושי' פלדמן (עורכות), **מרחב ונחלה בייעוץ חינוכי** (עמ' 39-47). מכללת בית ברל: רכס.
- לזובסקי, ר' (2003). **אתיקה מקצועית בייעוץ חינוכי – מדריך לקבלת החלטות**. בתוך ר' לזובסקי וצ' בר-אל (עורכות), **מסע של תקווה: ייעוץ וחינוך בעידן של אי-ודאות** (עמ' 67-86). מכללת בית ברל: רכס.
- משרד החינוך והתרבות (תשס"א). **מורה נבוכים ליועץ בשעות לחץ, חירום ומשבר בבית הספר**. השירות הפסיכולוגי-ייעוצי, מחוז חיפה.
- שפיר, ג', אכמון, י' ווייל, ג' (עורכים) (2004). **סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי**. (מהדורה שנייה). ירושלים: מאגנס.

כבר בשלבים הראשונים של הסוציאליזציה למקצוע. ממצאי המחקר והשימוש שנעשה בו בשאלון העמדות האתיות של פורסיית (Forsyth, 1993) יכולים להועיל גם לאנשי מקצועות קרובים אחרים (כגון: פסיכולוגים, עובדים סוציאליים, מורים ואנשי חינוך אחרים), מאחר שמוצע כאן דגם לבחינת אוריינטציה מוסרית המבוסס על מודל תאורטי ועל כלי מחקרי, דגם שעשוי לשרת גם מקצועות אחרים.

במחקר זה נבחנה האוריינטציה המוסרית של היועצים החינוכיים על פי דיווחיהם, ומכאן שנקודת הראות היא רק זו של היועצים עצמם. בדומה למחקרים אחרים המבוססים על דיווח עצמי, יש תמיד לקחת בחשבון מידה מסוימת של הטיה מסיבות של רצייה חברתית. ראוי להמשיך לחקור את האוריינטציה המוסרית של יועצים חינוכיים וזיקתה לקבלת החלטות אתיות-מקצועיות בפועל; הכוונה למחקר אשר יעקוב אחר האוריינטציה המוסרית של היועצים וישומה במקרים שונים ולאורך זמן ויעמת ויאמת את יישום האוריינטציה עם ההצהרות עליה. מומלץ גם לבחון כיצד נתפסת אוריינטציה זו מזווית הראייה של בעלי עניין נוספים, כגון: תלמידים, הורים, מנהלים, מורים, יועצים בכירים ועוד. כמו כן, מומלץ להרחיב ולבדוק, האם קיימים הבדלים בעמדות כלפי סוגיה זו בקרב מגזרים שונים ובמסגרות חינוכיות שונות וכן בחתכי גיל שונים של התלמידים. נוסף על כך, רצוי שכדי להעמיק את ההבנה של עמדות יועצים, יכלול מחקר עתידי גם ראיונות אישיים עם. מחקרים משותפים עם חוקרים במקצועות אחרים (כמו פסיכולוגיה, עבודה סוציאלית, הוראה) ואף עם חוקרים בארצות אחרות עשויים להאיר היבטים נוספים של האוריינטציה המוסרית ושל השלכותיה האתיות בקרב אנשי מקצועות שונים. במחקר זה נעשה שימוש בכלי המחקר של פורסיית במתכונתו המקורית, כפי שנעשה במחקרים אחרים שהובאו לעיל. ייתכן שניתן להציע ואף לבחון גרסה אחרת של כלי זה או להשתמש בכלים מחקריים נוספים לבדיקת האוריינטציה האתית.

קיימת ציפייה שיועצים חינוכיים יתמודדו עם דילמות אתיות, תוך התבססות על הכללים האתיים של מקצועם ועל הפעלת שיקול דעת נבון ביישום כללים אלה. משימה זו דורשת רגישות אתית גדולה ביותר. אפילו לבעלי מקצוע מנוסים מאוד יש עמדות שונות בנוגע לדרכי היישום של הכללים האתיים. כל דילמה אתית מציבה אתגר חדש ומחודש ומעוררת לבטים משמעותיים. אף אם עומדים לרשות היועץ מקורות מידע והדרכה מגוונים, המשימה של פיתוח אחריות מקצועית ואתית ויישומה הלכה למעשה, אינה מסתיימת לעולם. לפיכך, על היועצים לעסוק באינטנסיביות ובהתמדה בהבהרת ערכיהם האישיים והאוריינטציה המוסרית שלהם, בעוד תשתיות אתיות מקצועיות, חוקיות, מוסריות וכלל-אנושיות מתוות את דרכם. הגברת המחקר יכולה לסייע במשימה נכבדת זו. המחקר בסוגיות אתיות בייעוץ חינוכי בישראל מועט למרות חשיבותו ומרכזיותו של תחום זה ואף כי הספרות העולמית קוראת תכופות להרבות במחקר בו. חשיבותו של המחקר הנוכחי היא בבחינת נושא שטרם נבדק בקרב יועצים חינוכיים בישראל, בחינה שתורמת להבהרת האוריינטציה המוסרית האישית של היועצים בתהליך קבלת החלטות

- Forester-Miller, H., & Davis, T. (1996). *A practitioner's guide to ethical decision making*. Alexandria, VA: American Counseling Association.
- Forsyth, D. R. (1978). *Moral attribution and the evaluation of action*. Unpublished doctoral dissertation, University of Florida.
- Forsyth, D. R. (1980). A taxonomy of ethical ideologies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(1), 175–184.
- Forsyth, D. R. (1992). Judging the morality of business practices: The influence of personal moral philosophies. *Journal of Business Ethics*, 11, 461–470.
- Forsyth, D. R. (1993). Honorable intentions versus praiseworthy accomplishments: The impact of motives and outcomes on the moral self. *Current Psychology*, 12, 298–311.
- Forsyth, D. R., & Nye, J. L. (1990). Personal moral philosophy and moral choice. *Journal of Research in Personality*, 24, 398–414.
- Glosoff, H. L., & Pate, R. H., Jr. (2003). Privacy and confidentiality in school counseling. In T. P. Remley, Jr., M. A. Hermann & W. C. Huey (Eds.), *Ethical & legal issues in school counseling* (2nd ed., pp. 164–178). Alexandria, VA: American School Counselor Association.
- Hardesty, P. H., & Dillard, J. M. (1994). The role of elementary school counselors compared with their middle and secondary school counterparts. *Elementary School Guidance & Counseling*, 29, 83–91.
- Hare, R. (1991). The philosophical basis of psychiatric ethics. In S. Block & P. Chodoff (Eds.), *Psychiatric ethics* (2nd ed.) (pp. 33–46). Oxford, England: Oxford University Press.
- Isaacs, M.L., & Stone, C. (2003). School counselors and confidentiality: Factors affecting professional choices. In T. P. Remley, Jr., M. A. Hermann, & W. C. Huey (Eds.), *Ethical & legal issues in school counseling* (2nd ed., pp. 179–196). Alexandria, VA: American School Counselor Association.
- Kaczmarek, P. (2000). Ethical and legal complexities inherent in professional roles with child and adolescent clients. *Counseling & Human Development*, 33(1), 1–21.
- Kant, E. (1962). Lectures on ethics. In W. T. Jones (Ed.), *Approaches to ethics*. New York: McGraw-Hill.
- Kitchener, K. S. (1984). Intuition, critical evaluation and ethical principles: The foundation for ethical decision in counseling psychology. *The Counseling Psychologist*, 12(3), 43–55.
- Korsgaard, C. (1996). *Creating the kingdom of ends*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lawrence, C. W., & Kurpius, S. E. R. (2000). Legal and ethical issues involved when counseling minors in non-school settings. *Journal of Counseling & Development*, 78, 130–136.

- American Counseling Association (ACA) (2005). *ACA Code of Ethics*. Alexandria, VA: Author.
- American School Counselor Association (ASCA) (1998). *Ethical standards for school counselors*. Alexandria, VA: Author.
- Aznar, H. (1999). *Comunicacion responsable: Deontologia y auto regulacion en los medios*. Barcelona: Ariel.
- Barnett, T., Bass, K., & Brown, G. (1996). Religiosity, ethical ideology and intentions to report a peer's wrongdoing. *Journal of Business Ethics*, 15(11), 1161–1174.
- Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (1979). *Principles of biomedical ethics* (1st ed.). New York: Oxford University Press.
- Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (1994). *Principles of biomedical ethics* (4th ed.). New York: Oxford University Press.
- Betan, E. J. (1997). Toward a hermeneutic model of ethical decision making in clinical practice. *Ethics and Behavior*, 7, 347–365.
- Carroll, B. W. (1993). Perceived roles and preparation experiences of elementary counselors: Suggestions for change. *Elementary School Guidance & Counseling*, 27, 216–226.
- Chang, V. N. (1994). A transactional analysis decision-making model and ethical hierarchy. *Transactional Analysis Journal*, 24, 15–20.
- Corey, G., Corey, M. S., & Callanan, P. (1998). *Issues and ethics in the helping professions* (5th ed.). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Cottone, R. R. (2001). A social constructivism model of ethical decision making in counseling. *Journal of Counseling & Development*, 79, 39–45.
- Cottone, R. R., & Claus, R. E. (2000). Ethical decision-making models: A review of the literature. *Journal of Counseling & Development*, 78, 275–283.
- Cottone, R. R., Tarvydas, V., & House, G. (1994). The effect of number and type consulted relationship on the ethical decision making of graduate students in counseling. *Counseling and Values*, 39, 56–68.
- Crenshaw, W. B., Lichtenberg, J. W., & Bartell, P. A. (1993). Mental health providers and child abuse: A multivariate analysis of the decision to report. *Journal of Child Sexual Abuse*, 2, 19–42.
- Davis, J. I., & Mickelson, D. J. (2003). School counselors: Are you aware of ethical and legal aspects of counseling? In T. P. Remley, Jr., M. A. Hermann, & W. C. Huey (Eds.), *Ethical & legal issues in school counseling* (2nd ed., pp. 36–47). Alexandria, VA: American School Counselor Association.
- Dinger, T. J. (1997, April). Do ethical decision-making models really work? An empirical study. *Paper presented at the American Counseling Association World Conference*, Orlando, FL.

- Louwers, T. J., Ponemon, L. A., & Radtke, R. R. (1997). Examining accountants' ethical behavior: A review and implications for future research. In V. Arnold & S. G. Sutton (Eds.), *Behavioral Accounting Research* (pp. 18–221). Florida: The American Accounting Association.
- May, K. M., & Sowa, C. J. (1992). The relationship between a counselor's ethical orientation and the stress experienced in ethical dilemmas. *Counseling & Values, 36*(2), 150–160.
- Mitchell, C. W., Disque, J. G., & Robertson, P. (2002). When parents want to know: Responding to parental demands for confidential information. *Professional School Counseling, 6*(2), 156–161.
- Paganini, G. (2003). *The return of skepticism: From Hobbes and Descartes to Bayle*. London: Kluwer Academic Publishers.
- Sileo, F. J., & Kopala, M. (1993). An A-B-C-D-E worksheet for promoting beneficence when considering ethical issues. *Counseling and Values, 37*, 89–95.
- Singhapakdi, A., & Vitell, S. J. (1990). Marketing ethics: Factors influencing perceptions of ethical problems and alternatives. *Journal of Macromarketing, 4*–8.
- Singhapakdi, A. & Vitell, S. J. (1991). Research note: Selected factors influencing marketers' deontological norms. *Journal of the Academy of Marketing Science, 19*, 37–42.
- Sobocinski, M. (1990). Ethical principles in the counseling of gay and lesbian adolescents: Issues of autonomy, competence and confidentiality. *Professional Psychology: Research & Practice, 21*, 240–247.
- Stanga, K. G., & Turpen, R. A. (1991). Ethical judgments on selected accounting issues: An empirical study. *Journal of Business Ethics, 10*, 739–747.
- Tarvydas, V. M. (1998). Ethical decision making processes. In R. R. Cottone & V. M. Tarvydas (Eds.), *Ethical and professional issues in counseling* (pp. 144–155). Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.
- Tatar, M. (2000). Kinds of support anticipated and preferred during counseling: The perceptions of Israeli school counselors. *Professional School Counseling, 4*(2), 140–147.
- Welfel, E. R. (2002). *Ethics in counseling and psychotherapy*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Ziegenfuss, D. E. (2001). An examination of the professionalism of fraud examiners. *Southern Business Review, 23*–33.
- Ziegenfuss, D. E., & Singhapakdi, A. (1994). Professional values and the ethical perceptions of internal auditors. *Managerial Auditing Journal, 1*(9), 34–44.